

**Перед брамою життя. У
радянському таборі для
військовополонених
1944-1947**

У процесі жорстоких боїв під Невелем у лютому 1944 року Гельмут Бон із залишками німецького батальйону, в якому служив зв'язковим, потрапив у полон і після кількох допитів було відправлено до радянського табору для військовополонених. Він пройшов ще через два табори, ледь не загинув на торфорозробках, працював на лісоповалі, став членом антифашистського активу, перш ніж у 1947 році його звільнили і відправили на батьківщину. Журналіст за професією і майстер слова за покликанням, Гельмут Бон написав приголомшливу історію людини, яка зазнала тягаря війни і полону, яка дізналася, що таке голод, холод і непосильна праця. Щоб вирватися з полону, він пожертвував своїми переконаннями, ім'ям і навіть честю. І зрозумів, що цінувати свободу вміють лише ті, хто якось її втратив.

ГЕЛЬМУТ БОН

ПЕРЕД БРАМОЮ ЖИТТЯ

У РАДЯНСЬКОМУ ТАБОРІ
ДЛЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ
1944-1947

Видавництво
«К Н Т»
Київ — 2025

УДК 355.292.3"1944/47"

Б 81

Helmut Bohn
VOR DEN TOREN DES LEBENS:
In russischer Kriegsgefangenschaft 1944 – 1947

Переклад українською — *Володимир Юстратов*

Бон, Гельмут

Б 81 Перед брамою життя. У радянському таборі для військовополонених 1944—1947.
/ Гельмут Бон. — Київ: Видавництво «КНТ», 2025. — 682 с.

ISBN 978-611-01-3449-1

У процесі жорстоких боїв під Невелем у лютому 1944 року Гельмут Бон із залишками німецького батальйону, в якому служив зв'язковим, потрапив у полон і після кількох допитів було відправлено до радянського табору для військовополонених. Він пройшов ще через два табори, ледь не загинув на торфорозробках, працював на лісоповалі, став членом антифашистського активу, перш ніж у 1947 році його звільнили і відправили на батьківщину. Журналіст за професією і майстер слова за покликанням, Гельмут Бон написав приголомшливу історію людини, яка зазнала тягара війни і полону, яка дізналася, що таке голод, холод і непосильна праця. Щоб вирватися з полону, він пожертвував своїми переконаннями, ім'ям і навіть честю. І зрозумів, що цінувати свободу вміють лише ті, хто якимось її втратив.

ISBN 978-611-01-3449-1

© Видавництво «КНТ», 2025.

1944 РІК

Розділ 1

Найдовший день мого життя починався так само, як і всі попередні дні.

Так, усе ще тривала війна, про яку сьогодні ніхто не хоче й чути. Важкі оборонні бої в районі містечка Невель у глибині Росії. (Місто Невель на півдні Псковської області було звільнене 6 жовтня 1943 р. під час Невельської наступальної операції 6-10 жовтня. Однак надалі фронт тут відсувався на захід повільно, під час важких боїв, аж до початку Білоруської операції (23 червня 1944 р.), коли впав фронт групи армій «Центр». А після 10 липня впав фронт і 16-ї армії вермахту (з групи армій «Північ») на захід від Невеля. – *Ред.*) Сьогодні 3 лютого 1944 року.

Наш батальйон під час відступу зупиняється на привал у темних хатах покинутого жителями російського села. Точніше кажучи, залишки нашого батальйону.

Ніч світла, а перепочинок між боями такий короткий.

Я навіть не знімаю сталеву каску. Лише зсуваю її на потилицю. Заплющую очі.

Я навіть не можу зрозуміти, чи втомився я.

Я лише знаю, що відповідно до життєвого досвіду в мене є всі підстави для цього. Ось уже кілька тижнів ми не знаємо спокою. Ми зазнаємо великих втрат. У нас склалося тверде переконання, що ми зможемо виграти цю війну тільки дивом.

– Вони там, у дивізії, уперті як барани! – кинув у серцях наш командир напередодні ввечері.

Охоплений приємною дрімотою, я похитую головою з боку в бік. Зсунута на потилицю каска треться об стіну хати, що кишить клопами. Каска всередині м'яка, її шкіряна шнурівка щільно прилягає до голови. Я сиджу немов оглушений і майже зовсім не відчуваю ваги каски.

Раніше, ще до війни, навіть капелюх тиснув мені на голову.

Тепер усе не так, як раніше. Тому все ще може закінчитися добре.

Наприклад, мене самого можуть сьогодні поранити. Тоді я на якийсь час потрапив би до Німеччини. У який-небудь госпіталь на березі тихого озера. А після виписки з госпіталю у відпустку, додому, для долікування...

Але хіба це було б розв'язання усіх проблем? Я не ношу в нагрудній кишені фотографій або листів. Удома теж усе досить безрадісно. Однак треба триматися!

Продовжувати вбивати?

Ні, просто виконувати найнеобхідніше в даний момент. Наприклад, зараз треба глибоко дихати. Як же це бадьорить!

Так, я добре підготовлений до цього дня. У моєму речовому мішку навіть є сухі, зовсім нові шкарпетки.

Добре, що я не встиг з'їсти скибку білого хліба, який залишився з учорашньої вечері. У моїй фляжці залишилося трохи натуральної кави. У мене є казанок і виноградний цукор.

Дійсно я підготовлений якнайкраще. Щоправда, я міг би ще пришити гудзик до штанів мого чудового зимового комбінезона. Мені ще не підійшов термін отримувати нові фетрові черевики, другу пару за вісім тижнів. Але вони в мене є. Зрештою, як зв'язковому, мені доводиться більше бігати по снігу, ніж іншим.

І пістолет мені теж не належить. Між іншим, чудова річ цей «парабелум» (9-мм пістолет Люгера «парабелум» зразка 1908 р. – *Ред.*). Він у мене теж є.

А ще в мене є ракетниця.

Незабаром ми знову рушили в дорогу. Щоправда, батальйон більше блукав незнайомою місцевістю, ніж рухався в потрібному напрямку. Зате мені вдалося ще раз сходити по нужді. На такому морозі зробити це в зимовому комбінезоні не так уже й просто, тим паче на марші. Щоб знову застебнути штани, я заскочив у вантажівку, що стояла на краю села. На війні треба намагатися використовувати будь-який, навіть найменший, шанс для розв'язання нагальних проблем. За своїм звичаєм, я завжди тримаюся занадто бадьоро. Мабуть, саме тому мені додатково повісили на спину рацію. Але ж хтось же повинен її тягати.

Я рухаюся як уві сні. Щось відказує в мені. Це триває навіть тоді, коли ми потрапляємо під кулеметний обстріл із

правого флангу. Ми перебуваємо на величезному, відкритому з усіх боків полі.

Противник опиняється вже в межах видимості. Повз нас проносяться кінні упряжки з польовими гарматами. Артилеристи жартують:

– Уперед, товариші, ми відступаємо!

Однак нам не до жартів. Іван наступає!

Недалеко від нас артилеристи підривають свою протитанкову гармату. Ах ці боягузливі ідіоти! Ми займаємо позиції на околиці села, що розкинулося на високому пагорбі, і відкриваємо вогонь.

Іван відступає. Ось так-то, адже досі все завжди закінчувалося добре!

З яру позаду нашої позиції ми підносимо ручні гранати. Чого там тільки немає: протитанкові міни, магнітні кумулятивні заряди, боєприпаси для стрілецької зброї, кулеметні стрічки, новенькі фаустпатрони. Ми залишаємо в яру цілий ящик із димовими шашками. Скільки всякого непотрібного барахла піхотинцю доводиться тягати з собою!

Але ось якраз залишені нами димові шашки і могли б мене врятувати. Після обіду, коли Іван пішов в атаку. Із трьома танками й однією самохідкою він несподівано виник перед нашими позиціями на відстані приблизно тридцяти метрів.

Що ж тепер робити?

Один із нашої вісімки вискакує з траншеї. Усього лише три метри відділяють нас від палаючої хати, за якою можна було

б сховатися! Але саме на цю триметрову смугу один із танків направив дуло кулемета. Солдат, який вистрибнув із траншеї, шипить, як кішка, коли, уражений кулями, плазом падає на сніг.

Хіба в нас немає нових фаустпатронів? Щоправда, ніхто з нас не вмів поводитися з цією диво-зброєю. (Гранатомет одноразової дії без віддачі при пострілі. Складався з надкаліберної кумулятивної гранати з хвостовим оперенням і відкритого з обох кінців стовбура з пороховим зарядом, а також прицільною планкою і стріляючим механізмом. Дальність стрільби 30 м, непробивна здатність 200 мм (фаустпатрон-1, маса 5,35 кг, вага гранати 2,8 кг) і 140 мм (фаустпатрон-2 масою 3,25 кг, вага гранати 1,65 кг). Під час пострілу з дула назад виривався струмінь вогню завдовжки до 4 м. – *Ред.*) Я швидко переглядаю інструкцію із застосування. Ніщо не повинно заважати виходу струменя порохових газів із заднього кінця дула фаустпатрона!

Однак щоразу, коли я з фаустпатроном у руках підіймаюся над бруствером, танк відкриває по нас ураганний вогонь із кулемета. І щоразу я впираюся заднім кінцем дула в стінку траншеї за спиною.

У мене нічого не виходить з обстрілом танка, але ж за підбитий танк можна було б отримати як мінімум Залізний хрест 1-го класу. Мені залишається тільки, дотримуючись наказу, спалити інструкцію із застосування фаустпатрона.

– Кожен із вас має сам вирішити, що робити! – кричить ад'ютант, проповзаючи повз нас. Великі краплі поту з'являються в нього на лобі, перш ніж він схоплюється на ноги.

Ах ці кляті три метри! Невже через них ми повинні тут загинути? От якби в нас були димові шашки! Тоді б ми могли без проблем сховатися за палаючою хатою!

Ад'ютант кидається вперед. Здається, що час зупинився. Лунає кулеметна черга. Цікаво, поранений ад'ютант чи ні?

– Матір Божа! – Наш начальник зв'язку тремтить усім тілом.

Хто ж залишається ще в траншеї? Радист, який так схожий на дівчину. За кілька хвилин його буде вбито.

Тут же ще й Юпп у білій хутряній шапці з великим орлом. Раніше він служив в обозі збройовим майстром. Його величезна ведмежа фігура діє на всіх заспокоїливо.

Тут же Еріх Польшаєр, Червоний Щур, як ми жартома називаємо його. Раніше він був комуністом. За професією Еріх кравець. Для закінченого фанатика справедливості весь світ був безнадійно поганий. Акумулятор у його рації завжди працював бездоганно.

У цій же траншеї сиджу і я, а позаду нас ці прокляті три метри обстрілюваної землі.

Усе стає гранично ясним у цю післяобідню годину. Російська піхота дає нам ще годину часу на роздуми, перш ніж ближче до вечора вона зважиться піднятися в атаку слідом за своїми танками. Я можу спокійно все обміркувати.

Чи повинен я застрелитися з пістолета, який за статутом мені не належить?

Адже війну все одно програно.

Мій шлюб все одно зазнав краху.

Мені виповнилося двадцять дев'ять років. Батьки витратили на мене купу грошей. Я сам доклав багато зусиль, щоб чогось досягти в житті. Чи є якийсь сенс у тому, що я повинен померти саме тут, тому що якісь смішні три метри заважають мені продовжити жити, нарешті постаратися почати справжнє життя?

Російський полон, мабуть, означає не що інше, як неминучу смерть. Ну що ж, нехай тоді мене вб'ють росіяни.

Але хіба в цьому не криється щось рятівне? Щось, що може перетворитися на надію! І нехай залишається тільки один шанс із тисячі!

Я не хочу загинути в цій проклятій траншеї. Я не загину тут. Я не хочу цього!

Я втечу звідси, як канатоходець по тонкому канату. Я не хочу нікого бачити. Я закрию очі. Адже це не повинно принести нікому ніякої шкоди. Адже тут уже ніщо не зможе стати для мене гіршим, ніж є зараз.

Але а якщо я все ж виживу, то зможу дізнатися, що ж являють собою більшовики.

Можливо, комунізм справді є ідеальним виходом для народів. Адже у нас теж дуже багато чого робиться невірно.

Як розлючена богиня помсти, німецька артилерія обрушилася на нашу втрачену ділянку фронту. Ну ось, як завжди, коли вже надто пізно, наші починають, нарешті, стріляти. І тепер ще й це безумство на наші голови: адже ми перебуваємо в самому пеклі!

І ось уже з-за радянського танка, пригинаючись по-котячому, вискакують три фігури. Вони махають автоматами.

– Та не розмахуйте ви, будь ласка, так своїми руками, пане фельдфебель! – Зараз нам треба поводитися вкрай обачно, щоб не нервувати цих трьох юних Іванів.

Ще раніше я поклав свій пістолет на дно траншеї. Свій новенький карабін, який я виміняв у одного гірського стрільця під час боїв на березі Ладозького озера, я кладу поруч із пістолетом. Дуже обережно. У кишнях мого комбінезона не повинно залишитися жодної гранати. Можна померти зі сміху: у нас повно фаустпатронів, а ми не вміємо з них стріляти!

Можна забути про батьківщину. Війну програно. Тепер уже жоден лист не дійде до мене. З минулим покінчено.

Ось і починається найбільша пригода в моєму житті: я першим схоплююся на ноги, коли над нами виникають фігури в уніформі захисного кольору. Наші руки підняті вгору.

– Хайль Сталін! – несподівано для самого себе рявкаю я.

Це звучить по-ідіотськи. Німецька артилерія продовжує вести ураганний вогонь. Ревуть мотори російських танків. Кругом стоїть пекельний гуркіт. Але мені здається, що все навкруги завмерло в заціпенінні, коли ці троє червоноармійців направили на нас свої автомати.

– Де годинник, камрад? – запитує один із них, обшукуючи мене.

Пакет із виноградним цукром летить у сніг. Червоноармієць, який обшукує мене, жадібно впивається міцними зу-

бами в шматок сиру, знайдений у моєму речовому мішку, а потім швидко ховає його в кишеню.

Мені це вже абсолютно байдуже. Усе, що відбувається, нагадує мені пантоміму на сцені сільського театру. Але тільки в перший момент. Потім усе виглядає вже як примарний танець смерті. Це німецька артилерія завдає ще одного інтенсивного удару...

Коли я дістався до російського танка, до мене підбігли тільки «Червоний Щур» і Юпп. Наш фельдфебель кудись зник. Радист, який має вигляд юної дівчини, теж зник.

Ховаючись від обстрілу за російським танком, стоїть, пригнувшись, червоний командир. У нього благородне обличчя. Навіть у сутінках видно, як виблискують його зубні коронки з нержавіючої сталі. Можливо, саме так і виглядає переможець. Можливо, це і є нова людина.

Я посміхаюся, коли погляд його холодних, звіриних зелених очей пронизує мене. Він не бачить нічого, крім війни. Він чує тільки звуки війни: рев німецьких снарядів, які вибухають зовсім близько від нас.

У люті один із червоноармійців збиває прикладом автомата каску з моєї голови. При цьому розбиваються і мої окуляри. Щоправда, шукавши потім у снігу, він знаходить одне ціле скло і простягає його мені. Тепер завжди з нами поводитимуться тільки так!

Коли до нас, тремтячи всім тілом, підповзає поранений Іван, я одразу розумію: ми повинні скоріше його перев'язати! Тремтячи від холоду і страху, він із вдячністю дивиться на нас, коли ми, полонені, обережно заковуємо догори його

теплу вовняну гімнастерку. Так, тепер потрібно швидко накласти щільну пов'язку на худеньке тіло. Це підкреслить наші добрі наміри.

Широко посміхаючись нам, з танка вибирається маленька радистка в чорному комбінезоні. Ми троє теж усміхаємося і міцно тримаємо пораненого. Дивний аромат огортає нас у сутінках, що згущуються: солодкуватий запах моторного мастила, змішаний з ледь чутним тропічним запахом.

Виявляється, що ми інстинктивно діяли абсолютно правильно: нам наказано віднести пораненого в тил. Коли ми в супроводі трьох охоронців доставили пораненого на перев'язувальний пункт у великому наметі, наші супроводжувачі почали щось гаряче обговорювати. У цей момент ми відчули себе дуже незатишно. Ми розуміли, що вирішується наша доля. Усе виглядало дуже серйозно. Нас, трьох полонених, повели в яр до командира полку. Коли нас підвели до нього, він стояв біля входу в один із наметів разом зі своїм усміхненим ад'ютантом.

Те, що відбувається, нагадує мені сцену з роману Карла Мая (1842-1912; німецький письменник, поет, композитор, автор знаменитих романів для юнацтва, переважно вестернів. – *Ред.*). Одяг тих, хто нас допитує – довгі білі халати, – схожий на вбрання жителів дикого Курдистану. Навіть їхні голови закутані в білу матерію, і тільки для очей залишено маленький трикутник. Очі командира гнівно виблискують. Його голос звучить громоподібним басом. А його ад'ютант метушиться навколо нас, наче кіт, який побачив мишей.

До нас підбігає перекладач і починає кричати як боже-вільний:

– Ви розумієте, що я єврей? Ви розумієте, навіщо ви воюєте з нами? Чому ви не перейшли на наш бік?!

А оскільки всі росіяни, заведені перекладачем-євреєм, починають голосно кричати на нас, тоді як ми, полонені, спокійно стоїмо перед ними, то я теж кричу їм в обличчя:

– Перш за все, для цього в нас повинна була з'явитися така можливість, зрозуміло?!

Перекладач-єврей обурений до глибини душі і кричить:

– А вам відомо, що Гітлер спалює євреїв?

Ну ось, вони взяли нас у полон. Зараз вони нас уб'ють. При цьому вони будуть щиро переконані в тому, що роблять добру справу: знищують проклятих німецьких фашистів!

А оскільки я раптово розумію, що противник справді обурений, то я вже щиро починаю вірити самому собі, коли кидаю у відповідь:

– Так чого ж ви ще хочете?! Ось ми стоїмо перед вами! А що, якщо ми всі старі комуністи?!!!!

Проклинаючи нас, перекладач зникає у своєму наметі.

Зовсім близько, лише за тридцять сантиметрів від моїх очей, командир вихоплює зі складок своєї білої накидки гострий кинджал. Немов лев, що наздогнав свою здобич, він підіймає величезну лапу. Я відчуваю, як у мої груди впирається щось гостре. Але оскільки мій погляд твердий, а на обличчі не тремтить жоден м'яз, то й мої груди залиша-

ються твердими, як камінь. Насправді ж мій погляд набуває проникливої нерухомості й залишається твердим лише тому, що без окулярів я майже нічого не бачу. Невже це всього лише рятівна випадковість?

Але в цей момент ад'ютант, який, як песик, ні на крок не відходить від свого командира, вихоплює трофейний «парабеллум» і впирається його дулом мені в підборіддя.

Коли нашу маленьку колону розвертають ліворуч, я чую глухий тріск, – це ламається товста палиця, якою хтось б'є по голові останнього з нас.

– Наказ! Сталін! – кричить командир на свого ад'ютанта, який, задихаючись від люті, біжить слідом за нами.

Це ніяка не випадковість: у цьому яру нам судилося померти. Троє червоноармійців з автоматами напереваги ведуть нас угору схилом.

На тому боці позаду лінії німецьких траншей злітає сигнальна ракета. Яскраво висвітлюючи все навколо, вона на мить завмирає у височині, над темними хатами села, що розкинулося на пагорбі, в якому близько двох годин тому мене взяли в полон. У цій нереально красивій зірці було щось піднесене. Таке ж піднесене почуття раптово виникло і в нас у грудях.

«Тільки сьогодні можна оцінити, як стійко ми тоді трималися. Адже ні в кого з нас на обличчі не здригнувся жоден м'яз, – напише мені через багато років Юпп. – Мало хто був так близький до смерті, як ми того дня».

Але ж ми були далеко не герої.

Хіба можу я промовчати про те, що досі навіть у найшасливіші години мого життя я постійно згадую про той смертний час? А хіба можу я промовчати про те, що саме тоді я вперше в житті відчув невідому мені раніше радість від передчуття близького кінця?

У моїх грудях виникло якесь піднесене почуття, коли сигнальна ракета згасла вдалині, як зірка, що впала з неба. Я хотів, щоб моя загибель викликала в них захоплення. Так, вони дивилися на мене зверхньо. Але хіба останнє бажання «загинути, викликавши захоплення у своїх ворогів», – це фашизм? Хіба це зло?

Тоді я прошу світ, ось саме, увесь світ, від імені тисяч, сотень тисяч і мільйонів моїх однолітків, які так палко ждали життя: заради бога покажіть нам хоч щось таке, що було б більш значущим, коли йдеться про кінець усього твого життя. Щось цілком конкретне, а не те, що можна зрозуміти тільки розумом!

Чи світ являє собою всього лише юдоль печалі, якою ми повинні повзти в могилу, обливаючись гіркими сльозами і стукаючи зубами від жаху?

Тоді, в той момент, коли ад'ютант у черкеській папасі витягнув пістолет, а червоноармійці пересмикнули затвори своїх автоматів, я ще не усвідомлював усього цього. Але моє серце завмерло від почуттів, що раптово нахлинули.

І мої товариші – колишній зброяр з обозу і червоний кравець – теж відчували велич моменту, бо перед лицем смерті вони зберігали непохитний спокій.

І цей наш незрозумілий спокій прославляв цей непоказний яр. Він надавав значущості нашій розстрільній команді.

Слово «фашисти», яке знову і знову кидав нам в обличчя розлючений ад'ютант, навіть це слово, що проклинається, опускалося на наші плечі, як сяюча мантия чарівника. Як же небезпечно говорити рішучим людям неправду! Вони ж такі довірливі.

Ад'ютант підіймає пістолет. У моїй голові проноситься ціла низка абсолютно ясних думок. Залізнi двері зачиняються.

Кілька років тому помер мій батько. Чи побачимося ми просто зараз? Яке чисте повітря сьогодні ввечері. Чи було воно таким самим і раніше? Коли я, неслухняна дитина, обливаючись сльозами, лежав у дитинстві у своєму ліжечку, то я часто заривався з головою в подушку й уявляв собі: от якби я помер, я б лежав у труні, мама підійшла б до труни й побачила б, що її Гельмут, якого вона щойно висікла, помер. Ось тоді б вона заплакала і пошкодувала про те, що покарала мене. Ну і нехай плаче, так їй і треба!

А як же буде цього разу, коли вони дізнаються, що я справді помер? Чи дізнаються вони про це взагалі?

Коли ж, власне кажучи, почався цей день? Як же шкода, що я ніколи більше не зможу нічого написати про цей найдовший день у моєму житті! Сенсація? Ні, щось зовсім інше: наді мною розкинулося ясне зимове небо, як чистий кришталевий купол. Мені здається, що, коли я просто дихаю, у повітрі лунає кришталевий дзвін. І я не можу собі уявити, що моя швидка смерть у цьому яру може бути позбавлена будь-якого сенсу.

Коли взяті наготові автомати опустилися і коли усміхнений ад'ютант обійняв мене, я почув, як знову почав цокати якийсь невидимий годинник. Я не відчував жодної

вдячності за порятунок. Я не сердився на них через цей злий жарт. Я лише махнув рукою: подумаєш, нічого страшного!

Час знову почав свій хід. Вічність зникла. На передній план знову виступили частковості й дрібні труднощі.

Зміст

1944 рік

Розділ 1.....	3
Розділ 2.....	18
Розділ 3.....	23
Розділ 4.....	28
Розділ 5.....	38
Розділ 6.....	49
Розділ 7.....	65
Розділ 8.....	81
Розділ 9.....	102
Розділ 10.....	115
Розділ 11.....	124
Розділ 12.....	140
Розділ 13.....	169
Розділ 14.....	185
Розділ 15.....	195
Розділ 16.....	207
Розділ 17.....	229
Розділ 18.....	240

1945 рік

Розділ 19.....	252
Розділ 20.....	268
Розділ 21.....	279
Розділ 22.....	292
Розділ 23.....	298
Розділ 24.....	312
Розділ 25.....	318
Розділ 26.....	333
Розділ 27.....	347
Розділ 28.....	360
Розділ 29.....	370
Розділ 30.....	389
Розділ 31.....	404
Розділ 32.....	416
Розділ 33.....	437
Розділ 34.....	453
Розділ 35.....	459

1946 рік

Розділ 36.....	483
Розділ 37.....	498
Розділ 38.....	504
Розділ 39.....	516

Розділ 40.....	537
Розділ 41.....	548
Розділ 42.....	562
Розділ 43.....	575

1947 рік

Розділ 44.....	581
Розділ 45.....	590
Розділ 46.....	600
Розділ 47.....	614
Розділ 48.....	624
Розділ 49.....	633
Розділ 50.....	644
Розділ 51.....	657
Розділ 52.....	666
Примітки.....	678

ХУДОЖНЄ ВИДАННЯ

Гельмут БОН

ПЕРЕД БРАМОЮ
ЖИТТЯ:
У РАДЯНСЬКОМУ ТАБОРІ
ДЛЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ
1944—1947

Переклад українською — *Володимир Юстратов*

Підписано до друку 23.12.2024 р. Формат 60x84 1/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 42,75. Тираж 300 прим.

ТОВ «КНТ»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 581 від 03.08.2001 р.

[Перейти на сайт →](#)